

Доц. др Душан Богичевић⁴

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ИНОВИРАЊЕ УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ У ДУХУ БОЛОЊСКЕ ДЕКЛАРАЦИЈЕ

Апстракт: *Иновирање универзитетске наставе у духу Болоњског процеса детерминишу незаобилазне дидактичке стратегије демократизације универзитетске наставе, интерактивне комуникације и евалуације рада студената и професора. Савремена универзитетска настава подразумева активну партиципацију студената, њихову међусобну комуникацију са професорима и асистентима, коришћење медија и технологије, те јасну визију студената о томе како савладати програм. Ова настава има јасне стандарде квалитета и врло одређене захтеве који се постављају пред професоре и студенте. Реформа високог образовања у духу Болоњског процеса подразумева и замену традиционалне педагошке стратегије поучавања доминирајућим критичко-конструктивним учењем, самоучењем, индивидуализованим и интерактивним радом студената и наставника.*

Квалитет универзитетске наставе подразумева непрекидно унапређивање квалитета студијских програма, квалитета реализације, континуитета професионалног развоја наставног кадра и унутрашњу и спољашњу евалуацију.

Кључне речи: универзитетска настава, болоњски процес, евалуација.

У В О Д

Значајне друштвене промене и научно технолошка револуција на почетку двадесет првог века условиле су потребу за радикалнијим реформама универзитета. Све више се обогаћују педагошка сазнања о димензијама реформи у сфери организације, концепцијама студија, наставним плановима и програмима, начинима евалуације, унутрашњој реформи наставно-научног процеса и мобилности студената и професора.

Иновације у универзитетском предавању, иновативни модели предавања и вежби, интерактивна комуникација и демократизација односа у универзитетској настави, те евалуација квалитета рада студената и наставника незаобилазне су дидактичке стратегије сталног унапређивања универзитетске наставе у духу Болоњског процеса.

⁴ bogicevic.dusan@gmail.com

Данашња универзитетска настава у великој мери је оптерећена традиционализмом, нема јасне стандарде квалитета и нема одређене захтеве који се постављају пред професоре и студенте. Најистакнутије својство ове наставе је предавање професора (eh katedra) и пасивно слушање студената. Ово је форма рада у којој има мало или уопште нема интеракције, а студентима је једино остало да се сами сналазе у трагању за литературом и осталим изворима знања.

Насупрот традиционалној, у савременој дидактици високошколске наставе чине се бројни покушаји унапређивања традиционалног предавања, напуштањем доминантности стратегије поучавања и постепеним увођењем предавања заснованих на стратегијама учења и самоучења. Један од најистакнутијих критеријума вредновања универзитета и факултета у парадигми традиционално-савремено је интерактивна комуникација. Ова настава би омогућила студентима да активно партиципирају у свим активностима, њихову међусобну интеракцију и комуникацију са професорима и асистентима, кориштење савремене информационе технологије и медија те јасну визију о томе како савладати програм и освојити потребне кредите.

Интерактивна настава применом нових образовних технологија компензује недостатке традиционалне наставе. Истраживања су показала да рад у групи и подела обавеза и одговорности смањују страх од неуспеха, а позитивно делују на јачање радно-акционе компетенције. Ово сазнање посебно је важно за студенте наставничких факултета, који ће у својој пракси примењивати интерактивне моделе рада са ученицима.

Традиционална настава не мора бити у потпуности замењена интерактивном, што даје слободу наставнику да сам процени који су садржаји најподеснији за примену интерактивних наставних метода а који за традиционалне. Сваки факултет може увести интерактивну наставу без страха од губитка постојећег квалитета, јер је ова настава компатибилна са постојећим традиционалним школским обрасцима.

Ефикасност рада факултета и универзитета зависи од одређености наставног кадра за промене. На првом универзитету основаном у Болоњи у XII веку студенти и професори су равноправно суделовали у дискусији. Ту се радило о својеврсном виду интеракције који бисмо и данас могли комбиновати са осталим интерактивним и кооперативним методама, индивидуалним и пленарним радом.

Треба, дакле, неговати и афирмисати вредности и позитивна искуства досадашње праксе, али, истовремено, имати на уму и неопходност њеног осавременавања. Све то захтева додатно ангажовање професора и сарадника, како на плану припремања, тако и у процесу извођења васпитно-образовног процеса и евалуације резултата наставног рада.

1. ИНОВАЦИЈЕ У УНИВЕРЗИТЕТСКОЈ НАСТАВИ

У савременој речничко-енциклопедијској литератури под појмом предавање најчешће се подразумева уобичајен назив за "усмено излагање неке

теме из наставног програма, које траје одређено време у оквиру наставног часа, зависно од узраста ученика и школе" (Педагошки лексикон, 1966: 390). Ово одређење појма предавање садржи три битне одреднице: а) предавање је сведено на усмено излагање, б) предавање је везано само за неку тему из наставног програма и в) омеђеност предавања временском јединицом. Критичка анализа општег појма "предавање" указује на ригорозни традиционализам и не омогућава савременије и целовитије дефинисање појма универзитетско предавање. Један број педагога данас предавање покушава дефинисати помоћу савремених концепција наставе и нове позиције васпитаника у процесима поучавања, учења и самоучења. Они под појмом предавање подразумевају "обраду наставног садржаја као релативно самосталну компоненту наставног процеса на којој наставник претежно вербалним методама, па и кориштењем осталих извора ученицима излаже, експлицира, интерпретира наставне садржаје, и то тако да их мисаоним ангажовањем и вођењем доведе до схваћања и усвајања изложених садржаја". (Педагошка енциклопедија, 1989: 236). У овој дефиницији "предавања" исказано је неколико битних схватања:

- предавање је везано за обраду наставних садржаја,
- предавање је самостална компонента наставног процеса,
- у предавању доминира једна или више вербалних метода,
- суштину предавања чини неколико манифестних активности предавача (излагање, експлицирање, интерпретација) наставних садржаја,
- смисао предавања није слушање већ мисаоно ангажовање и усвајање изложених садржаја.

Постојеће дефиниције појма предавање не омогућавају целовитије дефинисање појма универзитетско предавање па се опредељујемо за дефиницију појма универзитетско предавање из савремене немачке педагогије. Познати педагог Х. Ј. Апел (Hans Jurgen Apel) сматра да се под универзитетским предавањем схвата увод у академски облик поучавања и да оно представља низ садржајно повезаних излагања с "намером да се пренесу знанствене спознаје и методе истраживања те код студената развију проблемску свест и критичко мишљење, интерес и целовито знање" (Апел, 2002: 12). Ову дефиницију универзитетског предавања сачињавају три међусобно повезане и условљене компоненте:

- циљ универзитетског предавања је одређен као преношење научних сазнања и метода истраживања којима се могу стицати сазнања,
- развијање проблемске свести и критичког мишљења о садржајима и
- развијање посебних особина личности студента.

Критичка анализа одређења општег појма предавање и Апелове дефиниције омогућава да се појам универзитетско предавање дефинише на савременим педагошким концепцијама поучавања, учења и самоучења. И сам Апел тврди да су "предавања само један облик академског поучавања. Могу се

показати примеренима када је реч о увођењу у подручје које је студентима непрегледно, као облик излагања имају ограничено деловање и треба их допунити дијалогским облицима студија, попут семинара, колоквија, вежби за самосталан рад, изобразбе у излагању и сарадње у истраживањима" (Апел, 2002: 15). Поред наведених одредница универзитетско предавање треба проширити и са две нове одреднице:

- универзитетско предавање поред традиционалних поступака (излагања, објашњавања, тумачења) треба употпуњавати са вежбама, радом у групама, дискусијама, презентацијама студената као и другим облицима активног учествовања студената у настави (допуна концепцијама учења и самоучења),
- у савремену дефиницију универзитетског предавања треба укључити и неке компоненте савремених информационих технологија (предавања помоћу CD-ROM-а, предавања путем интернета, виртуелна предавања и др.).

1. 1. Новине у схватањима садржаја предавања

У универзитетској настави још увек постоји схватање да је потребно "испредавати" све садржаје одређеног предмета. На таквим схватањима изграђена је пракса у којој професори предају а студенти записују или слушају. Ова предавања су окарактерисана као "енциклопедијска" а препознају се по мноштву чињеница, података и фактографије чији је садржај изведен из дидактичког материјализма. Она осуђују студенте на пасивност, низак степен умне активности и запамћивање и обнављање запамћеног. Овако организована настава ће омогућити студентима стицање максималних знања која су неопходна у новој техничко-технолошкој ери, "...али с правом се може поставити питање какве ће бити те компетенције које се стичу доминантном активношћу предавача" (Бранковић "ет ал": 2005: 27).

У оквирима савремене педагошке мисли конституишу се и посебне теорије о избору садржаја предавања међу којима су најпознатије следеће:

- теорија егземпларизма,
- проблемско-комплексна теорија,
- теорија структурализма,
- теорија функционалног материјализма и
- теорија свестраног образовања.

1. 2. Предавање и интерактивно учење

У универзитетској настави поред уобичајене микроорганизације наставног рада, предавање се може изводити и на основним принципима интерактивног учења које је битна одредница активног учења. Предуслов овако конципиране наставе "...неодложна је потреба теоријског заснивања, емпиријско-експерименталног развијања и афирмације иновативних модела вежби у универзитетској настави које ће бити садржајно-проблемски отворене, процесуално-интеракцијски флексибилне, пријатно доживљене, временски

рационалне, промишљено структурисане, креативно продуктивне и међусобно испреpletене (Илић "et al": 2005: 48).

Интерактивно учење које се примењује у универзитетском предавању засновано је на кооперативности међу субјектима који заједнички уче. Психолошке основе овог учења налазе се у кооперативности која је у суштини посебна црта личности. Та се способност у процесу учења манифестује кроз спремност за рад са другима (рад у колективу, групи или пару). Кооперативност испољавају они студенти који имају развијене емпатијске способности за кооперативни рад. Интерактивно учење, самостално или комбиновано са предавањем може се проводити у свим наставним облицима (фронтални, групни, рад у паровима, индивидуални) али са различитим педагошким ефектима. Теоријска сазнања и практична искуства показују да је могуће универзитетско предавање изводити са различитим облицима интерактивног учења у повезаности са следећим методичким поступцима:

- проблемско излагање наставника,
- проблемски дијалог професора и студената,
- индивидуално и групно постављање проблема,
- групно решавање постављених проблема и
- индивидуално и групно конструисање проблема и њихово решавање.

2. МУЛТИМЕДИЈСКИ ОБОГАЂЕНА ПРЕДАВАЊА

Бројни покушаји унапређивања традиционалног универзитетског предавања манифестовали су се напуштањем доминантности стратегије поучавања и постепеним увођењем предавања заснованих на стратегијама учења и самоучења. Поред могућности унапређивања традиционалног предавања применом интерактивног учења, постојале су и бројне друге које су настале под утицајем нових образовних технологија. У новонасталим условима "... дошло је до усложњавања рада и његове интелектуализације, што се непосредно одражава на образовање, његов садржај, методе, технике и целокупну организацију наставе (Кулић, 1998: 32). У дидактици високошколске наставе практично су уобличени и теоријски утемељени следећи модели обогашених предавања: а) предавање и учење уз помоћ мултимедија, б) виртуелно предавање и в) конзервисано предавање.

2. 1. Предавање и учење уз помоћ мултимедија

Ова предавања представљају једну могућност за унапређивање традиционалног предавања. Преко унапред добро конструисаних мултимедијских програма предавач индиректно остварује предавачке функције, а студенти кроз самосталну делатност (самоучење) стичу одређена знања. Иако ово предавање има одређене предности у односу на традиционално, оно не може у потпуности заменити традиционално предавање.

2. 2. Виртуелно предавање

Ово предавање је препознатљиво по томе што се контакт између предавача и студената остварује путем интернета и електронске поште (on-line). Под појмом виртуелно подразумева се посебан организацијски облик поучавања у којем предавачи могу директно комуницирати са студентима али не примењују методичку варијанту излагања. У овим предавањима текст се преноси преко неког медијског помагала. Предности виртуелног предавања у односу на традиционално су следеће:

- могућности учења су независне од времена и простора,
- студенти стичу знања властитом брзином уместо пасивног слушања у учионици,
- мултимедијски обogaћено предавање постиже се помоћу дидактички добро уобличених материјала за учење и
- ефикасност виртуелног предавања постиже се помоћу континуираних повратних информација преко електронске поште.

2. 3. Конзервисано предавање

Конзервисано предавање је посебан облик универзитетског предавања које је снимљено на CD-ROM-у. Ово предавање могу припремати водећи стручњаци из одређених научних области. И поред знатних уштеда ово предавање има одређене слабости и ограничења. Између предавача и слушалаца недостаје директна комуникација, смањена је социјална атмосфера и скромне су могућности континуираних праћења резултата учења.

И поред тога што модели универзитетског предавања засновани на мултимедијским технологијама надмашују могућности традиционалних универзитетских предавања, класично универзитетско предавање обogaћено техничким помагалима и комбиновано са мултимедијским технологијама ствара реалне претпоставке за унапређивање универзитетске наставе.

3. БУДУЋНОСТ УНИВЕРЗИТЕТСКОГ ПРЕДАВАЊА

Универзитетско предавање на садашњем нивоу нема блиставу будућност. У њему се морају извршити радикалне промене како у педагошким стратегијама учења тако и у дидактичко-реторичким компонентама.

Основна промена од које зависи будућност универзитетског предавања јесте промена позиције студента. "Од послушног слушаоца (присуствовање предавању, слушање и бележење садржаја предавања) студент у иновативном предавању мора постати битан субјект који активно (критички) учествује у свим фазама и токовима универзитетског предавања (Бранковић "ет ал: 2005: 43). На тај начин педагошка концепција поучавања постаће комплементарна са концепцијама учења и самоучења. Колико ће оно у будућности опстати зависи о дидактичко-реторичкој изобразби и усавршавању предавача. Међу бројним променама неопходне су и промене педагошких комуникација у универзитетској настави. Постојећа једносмерна комуникација од професора ка студенту у

будућности ће бити замењена двосмерним и вишесмерним комуникацијама (професор – група; група – група; група- појединац; група – колектив).

Ове комуникације ће омогућити промену позиције студената у универзитетској настави.

4. БОЛОЊСКИ КОНЦЕПТ

Високо школство у Европи пролази кроз велике промене у које је укључено 5.600 високошколских установа и више од 16 милиона студената. Болоњска декларација је потписана 1999. године са циљем креирања јединственог европског система универзитетске наставе и истраживања до 2010. године.

Основни циљ Болоњског процеса је стварање и примена европских стандарда како би се обезбедило јединствено европско образовно подручје. У основама Болоњског процеса најзначајније одреднице односе се на увођење Европског преноса бодова ЕСПБ (ЕЦТС) и усвајање нове структуре студија у три циклуса: додипломски, дипломски-мастер и докторске студије. Подизање нивоа квалитета студија кроз већу мобилност студената и наставника обезбедиће студентима свих факултета усвајање упоредивих диплома.

Адаптација система универзитетског образовања на јединствене и лако упоредиве нивое образовања и успостављање европске сарадње у обезбеђивању јединственог квалитета основна је сврха Болоњске декларације. Јединство образовног система обезбедиће јединствен систем и простор за научна истраживања.

Да би се постигао виши ниво квалитета студија неопходно је обезбедити и следеће претпоставке:

- утврдити принципе квалитета и дефинисати критеријуме квалитета,
- дефинисати услове и оспособити кадрове за квалитетан студиј,
- повећати материјалну основу наставно-научног рада и
- увести екстерну евалуацију и
- студентску евалуацију рада наставника.

4. 1. Квалитет у високом образовању

Обезбеђивање квалитета рада високошколске установе подразумева непрекидан и систематски рад на унапређивању квалитета студијских програма, квалитета реализације, квалитета континуираног професионалног развоја наставног кадра, а посебно унутрашњу и спољашњу евалуацију као битну претпоставку одржања квалитета.

4. 2. Систем евалуације рада студената

Развијање стваралачког начина мишљења код студената, њихов дедуктивни приступ у истраживањима као и примена знања у практичне сврхе захтева непрекидно осавремењавање курикулума високошколских установа.

Евалуацију квалитета студијског програма могуће је проводити "... имајући у виду структуру и садржај студијског програма, радно оптерећење студената, исход и стручност коју студенти развијају и стичу у оквиру датог програма (Ољача, 2008: 363).

Испит се полаже усмено или писмено, односно практично, што је најчешће пракса на уметничким и медицинским факултетима. Испитни рокови према Закону о високом образовању су следећи: јануарски, априлски, јунски, септембарски и октобарски.

Студент непосредно након завршетка предиспитних обавеза, предвиђених за сваки предмет посебно, полаже испит. Према новом сиситему студија, студент има право да полаже испит највише три пута, а уколико ни тада не успе да га положи, мораће поново да похађа тај предмет и понови све предиспитне обавезе.

Оцене на испиту се крећу од 5 до 10 при чему 5 није пролазна оцена, а 10 је највиша оцена. Оцена студента формира се током укупног рада на предмету у току целог семестра.

Закон о високом образовању обавезује наставнике да континуирано прате рад студента током семестра. Ако се сваки предмет вреднује са 100 поена, најмањи обим предиспитних обавеза које се могу испунити током семестра је 30, а највише 70 поена. Наравно поени се стичу само уколико се, на начин који је предвиђен програмом успешно испуне предиспитне обавезе.

У укупан број од 100 поена улазе поени за активност и рад на предавањима и вежбама, семинарски радови, самостални радови, практични и рад на терену, колоквијуми и испит. Колико конкретно свака од наведених активности носи поена, наставник би требало да презентује студентима на похађању наставе предмета.

Студент својим предиспитним обавезама и полагањем самог испита може остварити максимално 100 поена. Статутом факултета и студијским програмом одређује се начин оцењивања, који зависи од броја стечених поена. Уколико је студент положио испит, без обзира на то коју је оцену добио, он је прикупио тачно онолико ЕСПБ бодова колико је за тај предмет предвиђено, што се види на примеру у табели.

Име и презиме студента	Укупно освојених поена	Оцена	Број ESPB поена
Студент 1	95	10	6
Студент 2	87	9	6
Студент 3	76	8	6
Студент 4	67	7	6

У табели је дат пример односа освојених поена, оцене и ЕСПБ бодова.

4. 3. Обавезни и изборни предмети

У сваком студијском програму одређени су обавезни предмети, које студент мора савладати током студија. Поред тога, нарочито на вишим годинама студија, сваки студијски програм предвиђа и изборне предмете које ће студент

изабрати у зависности од сопствених интересовања. Оно што је важно јесте то да укупан број бодова обавезних и изборних предмета износи 30 у једном семестру односно 60 за целу академску годину.

З А К Љ У Ч А К

Значајне друштвено-економске промене на почетку двадесет првог века захтевају радикалнију реформу високошколског образовања. Протагонисти радикалнијих промена у универзитетској настави захтевају напуштање концепције поучавања и увођење нових облика организације и извођења наставе који су засновани на стратегијама учења и самоучења. Ови захтеви су допринели постепеном уобличавању иновација у универзитетској настави (у предавањима и вежбама). Бројне су могућности увођења иновација у универзитетско образовање, али све промене захтевају теоријску заснованост и практичну проверу.

Универзитетско предавање је настало формирањем првих универзитета, иако је предавање као комуникација између људи много старије.

Почетак новог века доноси нови облик предавања, чију суштину историчари педагогије изражавају термином "слободно предавање". У овом предавању су професори износили своја сазнања о одређеном научном подручју и резултатима истраживања која су проводили. Одређени историјски извори указују на то да су предавања држали само најпознатији професори.

Поред уобичајене микроорганизације наставног рада, универзитетско предавање се може изводити и на принципима интерактивног учења. Ово учење је стратегија која се односи на скуп метода у којима се студенте подстиче да заједно раде у групама, расподељују задатке и контролишу како је сваки члан групе остварио свој задатак. Ова интерактивна стратегија обезбеђује међу студентима позитивну међузависност, индивидуалну одговорност, евалуацију групних процеса, а у циљу постизања заједничког циља и максималног успеха и здравог психо-социјалног развоја.

Интерактивно учење у себи садржи најновије педагошке стратегије (поучавање-учење-самоучење-стваралаштво). Поред тога, ово учење представља поступак који обухвата поливалентну примену наставних метода, облика, извора знања и наставних помагала. Сарадња студената заснована на заједничким циљевима и њиховом остварењу, оспособљава их да успоставе равноправне и толерантне односе уз уважавање индивидуалних способности сваког појединца.

Значајне промене под утицајем интерактивног учења и наставе констатујемо у погледу повећања нивоа знања студената. Сматрамо да су активно учење у социјалном окружењу и реорганизација стечених знања утицали на њихов квалитет у односу на квантитет знања у традиционално организованој настави.

Квалитет наставног процеса може се остваривати и евалуирати у односу на то колико је то интерактиван процес, каква је комуникација између

наставника и студената, и колико наставни процес развија самосталност у раду студената.

Иновације у универзитетском предавању, иновативни модели вежби, интерактивна комуникација и демократизација односа у универзитетској настави, те евалуација квалитета рада студената и наставника незаобилазне су дидактичке стратегије сталног унапређивања универзитетске наставе у духу Болоњског процеса.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Апел, Х. Ј. (2003):** *Предавање-увод у академски облик поучавања*, Загреб, "Едука".
2. **Банђур, В., Поткоњак, Н. (1999):** *Методологија педагогије*, Београд, Савез педагошких друштава Југославије.
3. **Бранковић, Д., Илић, М., и др. (2005):** *Иновације у универзитетској настави*, Бања Лука, Филозофски факултет.
4. **Гојков, Г., Круљ, Р., Кундачина, М. (2002):** *Лексикон педагошке методологије*, Вршац, Виша школа за образовање васпитача.
5. **Дедић, Ђ. (1996):** *Модел диференцијације и индивидуализације наставе*, Бања Лука, "Наша школа".
6. **Илић, М. (1999):** *Интерактивно учење*, бр. 1, Бања Лука, Министарство просвјете и УНИЦЕФ.
7. **Качапор, С. (1996):** *Историјски преглед настанка и развоја школе*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
8. **Круљ, С. Р. (1997):** *Савремени проблеми вредновања у настави*, Приштина, Зборник радова ПМФ.
9. **Кулић, Р. (1998):** *Садржај рада и образовање*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
10. **Мандић, Д. (200):** *Интерактивна компјутерска настава*, Интерактивно учење, Бања Лука, Министарство просвјете Републике Српске.
11. **Мандић, П., Радовановић, И., Мандић, Д. (2000):** *Увод у општу и информатичку педагогију*, Београд, Учитељски факултет.
12. **Ољача, М. (2008):** *Евалуација високог образовања*, Научни скуп: Сто двадесет пет година високог образовања у Босни и Херцеговини, Пале, 359-364.
13. **Радовановић, И. (1996):** *Стил понашања наставника*, Београд, Учитељски факултет.
14. **Родерс, П. (2003):** *Интерактивна настава*, Београд, Филозофски факултет.
15. **Фурастје, Ж. (1973):** *Универзитетско предавање стечајем*, Београд, НИП "Дуга".

Dušan Bogičević, Ph.D., University Senior Lecturer
Teachers' Training Faculty in Prizren - Leposavić

INNOVATION OF UNIVERSITY TEACHING IN THE SPIRIT OF BOLOGNAS PROCESS

Summary: *Innovation of university teaching in the spirit of Bolognas process determinates unavoidable didactic strategies. It considers democratization of university teaching, interactive communication and evaluation of students' and professors' work. Contemporary university teaching actually considers active participation of students, their correlative communication and communication with professors and assistants, using media and technology and clear vision of students about how to subjugate program. This kind of teaching has clear standards of quality and very conclusive requests witch are asked to students and professors. Reform of university education in the spirit of Bolognas process considers, also, replacing traditional pedagogical strategy of instruction by dominating critically-constructive learning, self learning, individual and interactive work of students and teachers.*

The quality of university teaching considers uninterrupted advancement the quality of teaching programs, quality of realization, continuity of teachers' development as well as internal and external evaluation.

Key words: innovation, university teaching, professors, students, Bolognas process, evaluation